

W tym celu należało przede wszystkim zbadać, czy w tym czasie nie nastąpiła jakaś zmiana w sposobie produkcji ceramiki, co mogłoby być dowodem na jej wytworzenie przez Słowian.

W tym celu należało przede wszystkim zbadać, czy w tym czasie nie nastąpiła jakaś zmiana w sposobie produkcji ceramiki, co mogłoby być dowodem na jej wytworzenie przez Słowian. W tym celu należało przede wszystkim zbadać, czy w tym czasie nie nastąpiła jakaś zmiana w sposobie produkcji ceramiki, co mogłoby być dowodem na jej wytworzenie przez Słowian.

Janusz Lichner

K. W. Struve, FRÜHE SLAWISCHE BURGWALLKERAMIK AUS OSTHOLSTEIN, „Zeitschrift für Archäologie”, R. 2: 1968, z. 1, s. 57—74.

Najstarsza słowiańska ceramika wczesnośredniowieczna budzi ciągle żywe zainteresowanie badaczy. Stanowi ona jedno z ważniejszych źródeł do badań nad początkami kształtowania się słowiańskiej kultury wczesnego średniowiecza. Na obszarach zasiedlonych przez Słowian dopiero we wczesnym średniowieczu pozwala ona jednocześnie na precyzyjniejsze, aniżeli jest to możliwe na podstawie nielicznych i kontrowersyjnych w swej wymowie źródeł pisanych, ustalenie metryki pojawienia się tam pierwszych plemion słowiańskich. Ma to szczególne znaczenie dla obszaru Połabszczyzny zamieszkanego u schyłku starożytności przez plemiona germańskie. Dzięki prowadzonym ostatnio badaniom wykopaliskowym¹, problem ten rysuje się już dość czytelnie w odniesieniu do północnej części NRD, która we wczesnym średniowieczu zasiedlona była przez północną grupę plemion wieleckich. Najstarszą fazę rozwoju ówczesnej ceramiki reprezentują tam naczynia zaszeregowane przez E. Schuldt do tzw. grup Sukow i Feldberg². Niejasno rysuje się natomiast kwestia początków słowiańskiego osadnictwa na terenach zajętych przez plemiona obodryckie. Tym większą wartość posiada opublikowany ostatnio przez K. W. Struvego artykuł poświęcony wczesnosłowiańskiej ceramice z terenu Wagrii, zamieszkanego we wczesnym średniowieczu przez jedno ze znaczniejszych plemion obodryckich — Wagrów.

¹ E. Schuldt, *Die Ausgrabungen im Gebiet der „Alten Burg“ von Sukow, Kreis Teterow*, „Jahrbuch für Bodendenkmalpflege in Mecklenburg”, 1963, s. 217—238; tenże, *Die slawische Keramik von Sukow und das Problem der Feldberger Gruppe*, tamże, 1963, s. 239—261; tenże, *Der slawische Burgwall von Liepen, Kreis Rostock, und die Burgen im Stammesgebiet der Circipaner*, tamże, 1960, s. 201—215; tenże, *Die slawischen Burgen von Neu-Nieköhr/Walkendorf, Kreis Teterow*, „Beiträge zur Ur- und Frühgeschichte der Bezirke Rostock, Schwerin und Neubrandenburg”, t. 1, Schwerin 1967; H. J. Hackbarth, *Ausgrabung auf dem Burgwall von Zislow, Kr. Röbel*, „Ausgrabungen und Funde”, 6: 1961, z. 4, s. 186—193; J. Herrmann, *Die Ergebnisse der Ausgrabungen in Feldberg, Kr. Neustrelitz*, tamże, 13: 1968, z. 4, s. 198—204.

² E. Schuldt, *Slawische Töpferei in Mecklenburg*, Schwerin 1964.

K. W. Struve prezentuje w artykule materiały z trzech grodzisk: Oldenburgu, Grammdorfu, Kr. Oldenburg, i Pansdorfu, Kr. Eutin, które dostarczyły dość bogatej kolekcji naczyń nie zdobionych. Interesują go przede wszystkim związki analizowanych zespołów z ceramiką sąsiednich obszarów oraz kwestia chronologii wagryjskiej ceramiki nie zdobionej. Najwięcej uwagi poświęca on ceramice z Oldenburga, która zasługuje rzeczywiście na szczególne rozpatrzenie już ze względu na odkrytą tam stratyografię. W czasie badań prowadzonych w 1958 r. na terenie pierwszego członu obiektu (gród właściwy) odsłonięto 3 warstwy kulturowe. W warstwie najniższej odkryto typologicznie zróżnicowany zespół naczyń wyłącznie nie zdobionych. Na podstawie partii górnych autor skłonny jest przypuszczać, że reprezentowane są naczynia z wysoko umieszczonymi załomami oraz formy misowate. Występują naczynia z krótkimi, prostymi lub lekko na zewnątrz wygiętymi brzegami, nierzadko spiczasto wyciągniętymi, oraz naczynia z wyciągniętymi i przewężonymi brzegami. Zespół był zróżnicowany nie tylko typologicznie, ale i technologicznie. Większość naczyń należy do garnków cienkościennych o dobrze wygładzonych górnych powierzchniach ścianek. Tę techniczną „doskonałość” autor akcentuje dość silnie, podkreślając jednocześnie brak tego typu okazów w następnej, chronologicznie młodszej warstwie osadniczej.

K. W. Struve widzi pewne związki najstarszej ceramiki oldenburskiej z naczyniami zaszeregowanymi przez E. Schuldta do tzw. grupy Sukow. Zwraca jednocześnie uwagę, że w analizowanym przez niego materiale brak w zasadzie okazów tego szeregu grupy Sukow, który E. Schuldt uznaje za punkt wyjściowy rozwoju form feldberskich. Dodajmy tu, że do tego elementu składowego grupy Sukow nawiązuje w pewnym stopniu jedynie jeden fragment brzegu (ryc. 2: 25). Ścisłejsze analogie do zespołu ceramicznego z Oldenburga K. W. Struve znajduje na terenie zajęтым we wczesnym średniowieczu przez obodryckie plemię Połabian. Sygnalizuje on jednocześnie pewną zbieżność z ceramiką hamburską z warstwy datowanej na ok. 800 r. oraz z naczyniami pochodzącymi z osad saskich. To podobieństwo formalne najstarszego zespołu ceramicznego z Oldenburga z naczyniami saskimi wskazuje zdaniem autora na proces pewnego ujednoczenia ceramiki na początku wczesnego średniowiecza, który dokonał się na rozległych obszarach zasiedlonych przez różne etnikony. Stąd też duże trudności przy próbie określenia etnicznej przynależności konkretnego zespołu ceramicznego. Nie bez zastrzeżeń przypisuje też K. W. Struve najstarszą ceramikę oldenburską Słowianom, tym bardziej że kolejna warstwa osadnicza nie dostarczyła tak charakterystycznych dla starszego poziomu osadniczego cienkościennych naczyń nie zdobionych. Naczynia nie zdobione stanowią tam jedynie nieliczny składnik zespołu, wyraźnie przeważają natomiast okazy zdobione, o łagodnie esowato ukształtowanych profilach, nawiązujące do wczesnych form menkendorfskich. Bardziej rozwinięte profile grupy Menkendorf charakterystyczne są dla kolejnego trzeciego poziomu osadniczego.

Materiał zbliżony z punktu widzenia składu zespołu do ceramiki z drugiego poziomu osadniczego odkryto na 2 podgrodzium grodziska oldenburskiego, gdzie znaleziono również żelazną ostrogę z zaczepami haczykowato zagiętymi do wewnątrz, datowaną na ok. 700 r. K. W. Struve nie jest jednak przekonany w pełni o jej współczesności z wspomnianą powyżej ceramiką.

Również grodzisko w Grammdorfie, położone w niedalekim sąsiedztwie obiektu oldenburskiego, dostarczyło bogatego zespołu ceramiki nie zdobionej, współwystępującej jednak z nielicznymi naczyniami ornamentowanymi. W porównaniu do najstarszej ceramiki oldenburskiej okazy nie zdobione są tu typologicznie mało zróżnicowane. Przeważają naczynia o łagodnych załomach z krótkimi, zazwyczaj na

zewnątrz wychylonymi brzegami, niekiedy dość silnie profilowanymi, chociaż spotyka się również formy misowate o esowato ukształtowanych profilach. Dodajmy tu, że pierwsze z omówionych okazów zbliżają się nieco do tego szeregu grupy Sukow, w którym E. Schuldt widzi formy wyjściowe naczyń grupy Feldberg.

Również na terenie grodziska w Pansdorfie, Kr. Eutin, wystąpiły łącznie naczynia zdobione i nie zdobione, przy wyraźnej przewadze tych ostatnich. Wśród naczyń nie zdobionych spotykamy się z dość znacznym zróżnicowaniem typologicznym. Stwierdzono obecność form, odnotowanych w Oldenburgu i Grammdorfie, wystąpiły jednak również okazy nie posiadające tam swych ścisłych odpowiedników. Tu też znaleziono naczynia (ryc. 9: 1), które uznać można za wierne analogie nie zdobionych naczyń grupy Feldberg. Zasluguje to na szczególną uwagę w związku z występowaniem wśród naczyń zdobionych form feldberskich (ryc. 8: 15), chociaż autor wskazuje zarazem na powiązania analizowanego zespołu z grupą menken-dorfską.

Przechodząc do próby schronologizowania wymienionych zespołów K. W. Struve stwierdza, że mamy tu niewątpliwie do czynienia z tzw. ceramiką wczesnosłowiańską. Bliższe jednak sprecyzowanie ram chronologicznych interesującej go ceramiki nie wydaje się mu możliwe. Ogólnie jedynie przypuszcza, że węgryjskie naczynia nie zdobione stanowią najprawdopodobniej chronologiczny odpowiednik naczyń grupy Sukow ze wschodniej Meklemburgii, które tam bądź współczesne są naczyniom grupy Feldberg, bądź też chronologicznie je poprzedzają. K. W. Struve wypowiada się przy tym raczej za dość późnym datowaniem ceramiki grupy Feldberg, powołując się na zespoły pochodzące z IX w. Nie zdobioną ceramikę węgryjską umieszcza zatem ogólnie w ramach VIII—IX w.

W naszych uwagach skoncentrujemy się głównie wokół zagadnienia chronologii zespołów ceramicznych zaprezentowanych przez K. W. Struvego. Pierwsza sprawa to kwestia datowania najstarszych naczyń feldberskich na terenie Meklemburgii. Już dawniej zwracałem uwagę na możliwość umieszczania początków naczyń tej grupy w VII w.³ To wczesne datowanie potwierdzają naszym zdaniem meklemburskie zespoły składające się ze zdobionych i pozbawionych zdobnictwa naczyń feldberskich, którym towarzyszyły wczesne formy ostróg z zaczepami haczykowato zagiętymi do wewnątrz⁴. Za wczesnym datowaniem początków naczyń grupy Feldberg wypowiedział się ostatnio również J. Herrmann⁵. Warto tu odnotować uwagi tego badacza na temat wyróżnionej przez E. Schulda tzw. grupy Sukow. W ujęciu J. Herrmanna składa się ona z dwóch podstawowych składników: nie zdobionych naczyń grupy Feldberg oraz z nie zdobionych okazów, które najogólniej odpowiadają naczyniom tzw. typu praskiego⁶. Pierwsze z nich, uznane przez E. Schulda za prototypy form feldberskich, występują wg J. Herrmanna łącznie ze zdobionymi naczyniami grupy Feldberg. Drugi element grupy Sukow uznać tym samym należy bądź za składnik chronologicznie poprzedzający wykształcenie się na terenie Meklemburgii naczyń grupy Feldberg, bądź też za element częściowo współczesny najstarszej fazie rozwoju naczyń wzmiankowanej ostatnio grupy.

³ W. Łosiński, *Einige Bemerkungen zur frühmittelalterlichen Keramik des Feldberger Typus*, „Archaeologia Polona”, t. 9: 1966, s. 169.

⁴ U. Schoknecht, *Einige bemerkenswerte frühgeschichtliche Neufunde aus Görke im Kreise Anklam*, „Jahrbuch für Bodendenkmalpflege in Mecklenburg”, 1963, s. 263 n.

⁵ J. Herrmann, *Siedlung, Wirtschaft und gesellschaftliche Verhältnisse der slawischen Stämme zwischen Oder/Neisse und Elbe*, Berlin 1968, s. 41 n.

⁶ Herrmann, *op. cit.*, s. 62.

Po tych uwagach wrócimy ponownie do zespołów ceramicznych omówionych przez K. W. Struvego. Najstarsza ceramika oldenburska odpowiada dość dobrze temu składnikowi naczyń grupy Sukow, który J. Herrmann zaszerogował do naczyń typu praskiego. Zbieżność ta rysuje się o wiele bardziej czytelnie, aniżeli wynikałoby to z uwag K. W. Struvego⁷. Nie widzę zatem żadnych przeszkód, aby najstarszy poziom osadnictwa grodowego w Oldenburgu nie datować co najmniej na VII stulecie. Za takim datowaniem przemawia również materiał z kolejnego młodszego poziomu osadniczego, w którym obok naczyń nie zdobionych reprezentowane były również okazy ornamentowane, nawiązujące wg. K. W. Struvego do form menkendorfskich. Materiał z tego poziomu odpowiada naszym zdaniem ceramice z osady otwartej poprzedzającej wzniesienie wału na tzw. drugim podgrodzium, gdzie znaleziono również ostrogę z zaczepami haczykowato zagiętymi do wewnątrz, datowaną na ok. 700 r. Pozwala ona wbrew wątpliwościom K. W. Struvego datować drugi poziom osadnictwa grodowego na tzw. głównym grodzie oraz rozciągającą się u jego podnóża osadę otwartą na pełny wiek VIII.

Nasz punkt widzenia na temat metryki początków trójczłonowego kompleksu obronnego w Oldenburgu nie pokrywa się zatem ani ze zdaniem K. W. Struvego ani z wypowiedzianą ostatnio opinią J. Herrmanna⁸, którzy początki grodu oldenburskiego datują na VIII w. Inaczej też aniżeli w dotychczasowej literaturze przedmiotu skłonni byłibyśmy rekonstruować rozwój przestrzenny tego ośrodka w starszych fazach jego istnienia⁹. Punktem wyjścia rozwoju zespołu oldenburskiego był zapewne dość rozległy gród obejmujący tzw. gród właściwy oraz pierwsze podgrodzie, które wg. K. W. Struvego reprezentuje drugą fazę rozwoju grodu oldenburskiego. Ten rozległy gród wzniesiono zapewne w VII w. W ciągu VIII stulecia u jego podnóża powstaje rozległa osada otwarta, na miejscu której założono później drugie podgrodzie, stanowiące wg. K. W. Struvego trzecią fazę budowy. Nie wykluczone, że współcześnie z obwarowaniem II podgrodzia zbudowano w obrębie starego grodu mały gródek, w ujęciu Struvego reprezentujący najstarszą fazę rozwoju omawianego zespołu.

Wracając do kwestii datowania najstarszego zespołu ceramicznego z Oldenburga na jeszcze jeden moment warto zwrócić uwagę. Wydaje się, że przemawia on również za poprawnością naszego datowania. Chodzi nam tu mianowicie o kwestię, tak silnie zaakcentowaną przez K. W. Struvego, technicznej doskonałości części naczyń nie zdobionych. Jest to zjawisko szersze, które swym zasięgiem objęło również obszar Pomorza Zachodniego. Zaznacza się to wyraźnie w VII-wiecznych zespołach ceramicznych na obszarze dorzecza dolnej Parsęty. Mówić tu chyba możemy o przejęciu przez najstarsze garncarstwo wczesnośredniowieczne pewnych zdobyczy późnorzymskiego garncarstwa małopolskiego i śląskiego, które u schyłku starożytności wraz z przemieszczeniami grup słowiańskich zaadoptowane zostały w zmodyfikowanej postaci na szerszych połaciach Zachodniej Słowiańszczyzny. Bogato profilowaną krawędź nie zdobionego naczynia z drugiego poziomu osadniczego na grodzisku oldenburskim uznać też chyba można za sukcesję późnorzymską.

Wydaje się, że ten moment, wbrew pesymistycznym zapatrywaniom K. W. Struvego, pozwala również odróżnić zespoły wczesnosłowiańskie od zespołów ceramiki saskiej, chociaż i tam podobno spotyka się dobrze wyglądzone cienkościenne na-

⁷ Por. E. Schuldt, *Die slawische Keramik von Sukow und das Problem der Feldberger Gruppe*, ryc. 160.

⁸ K. W. Struve, *Die slawischen Burgen in Wagrien*, Offa, 17/18: 1961, s. 71, 82; Herrmann, *op. cit.*, s. 157.

⁹ Por. na ten temat Struve, *op. cit.*, s. 71 n.

czynia¹⁰. W każdym razie nie uzasadnione wydają się być obawy K. W. Struvego w odniesieniu do próby określenia etnicznej przynależności najstarszego zespołu ceramiki oldenburskiej. Zanik cienkościennej lepiej wykonanych naczyń nie zdobionych w młodszym poziomie osadnictwa grodowego, podnoszony przez autora omawianej pracy, jest znowu zjawiskiem szerszym, czytelnie rysującym się m. in. również na obszarze dorzecza dolnej Parsęty. Słowiański charakter najstarszej ceramiki oldenburskiej nie budzi naszym zdaniem żadnych wątpliwości.

Nie będziemy tu szczegółowiej analizować kwestii chronologii zespołów ceramicznych z grodzisk w Grammdorfie i Pansdorfie. Zatrzymamy się natomiast na kwestii zróżnicowania typologicznego ceramiki wczesnosłowiańskiej na stanowiskach analizowanych przez K. W. Struvego. Na podstawie obecnego stanu badań można stwierdzić, że wytwórczość garncarska plemion obodryckich nie posiada jakiegoś swoistego piętna, z czym mamy niewątpliwie do czynienia na terenie północnej grupy plemion wieleckich. Wchłaniała ona różne elementy z zewnątrz, czym też tłumaczyć można między innymi występowanie naczyń pseudofeldberskich w zespołach wczesnosłowiańskiej ceramiki węgryjskiej. Dobrą ilustracją tego procesu są zwłaszcza materiały z grodziska w Pansdorfie. Generalna linia rozwoju ceramiki plemion obodryckich szła chyba w kierunku prowadzący od naczyń zaliczonych przez J. Herrmanna do tzw. typu praskiego, do form zbliżonych do naczyń określonych przez E. Schulda dla terenu Meklemburgii mianem grupy Menkendorf. Stwierdzenia tego nie można chyba jednak rozciągać na wszystkie plemiona obodryckie. Plemiona zamieszkujące bliżej terenów zajętych przez północną grupę plemion wieleckich zapewne bardziej podatne były na prądy kulturowe szerzące się od wschodu¹¹.

Podsumowując nasze uwagi stwierdzić należy, że nie zdobioną ceramikę, którą K. W. Struve skłonny jest datować na VIII i IX w. umieszczać można już w VII w., co nie oznacza, aby nie występowała ona również w zespołach datowanych na dwa następne stulecia. Powstaje tu zresztą pytanie, czy takie ogólne wyznaczenie ram chronologicznych posiada jakieś walory poznawcze. Na przestrzeni 2—3 stuleci ceramika ta ulegała bowiem ewolucyjnym zmianom, zmieniał się również w miarę upływu czasu skład zespołów ceramicznych, niektóre elementy zanikały, inne zaś pojawiały się współwystępując ze starszymi. Wydaje się zatem, że metodycznie bardziej poprawna byłaby próba zmierzająca do ustalenia składu i udziału poszczególnych elementów w zespołach o różnych współrzędnych chronologicznych. Tą drogą można usystematyzować poszczególne zespoły, wykorzystując pewne datowniki oraz stratyografię, w logiczny ciąg lub kilka równoległe biegnących ciągów rozwojowych ceramiki, co w ostatecznym rachunku pozwoli na wykorzystanie tej kategorii źródeł przy ustaleniach metrykalnych stanowisk archeologicznych.

Nie wydaje się również, aby początków osadnictwa słowiańskiego na terenie Wagrii nie można było przesunąć na VII stulecie. Pogląd, że Słowianie przybyli tu dopiero na krótko przed 800 r.¹² w świetle materiału ceramicznego, pochodzącego zwłaszcza z grodziska oldenburskiego, jest nie do przyjęcia.

Władysław Łosiński

¹⁰ Por. tu ogólne uwagi H. Jankuhna (*Die Frühgeschichte. Vom Ausgang der Völkerwanderung bis zum Ende der Wikingerzeit*, Neumünster 1957, s. 108) na temat różnic między ceramiką słowiańską a saską.

¹¹ Por. tu Herrmann, *op. cit.*, ryc. 6.

¹² K. Huckle, *Tonware und Siedlung der Slawen in Wagrien*, Neumünster 1938, s. 28; Jankuhn, *op. cit.*, s. 94.